

Da Tycho Brahe gik i kloster – eller et billedes historie

Af Gorm Bruun Hansen

Roskilde

På Roskilde Kloster hænger i Karen Brahes stue et enestående portræt af astronomen Tycho Brahe.¹

I denne artikel vil jeg følge portrættets og maleriets vej mellem tilblivelsen og den ikke helt indlysende placering i Roskilde. Det bliver en rejse baglæns i historien, og vi ender faktisk på Tycho Brahes egen tid og hos ham. Billedets interessante tilblivelse og historie skal således udredes, idet det forlods må indrømmes, at det drejer sig om en kopi, men dog en vigtig kopi.

Der er ingen tvivl om, hvem portrættet forestiller: Vi kan kende ham, bl.a. på den tydeligt afmærkede kunstige næse. De indviede kunne genkende hans signetring på venstre hånd samt familievåbenet. Det er en statelig renæssancemand, som tydeligt kender sit eget værd!

Han ses i halv figur en face iført en pragtfuld sort renæssance fløjlsdragt med den hvide pibekrave Han bærer elefantordenen i en guldkæde, og på venstre hånd har han 4 ringe. Mod det sorte lyser et hvidt skjortearme, den hvide pibekrave, halskæden, ringene samt det klare, næsten strålende ansigt og de blå levende øjne, som jo var hans vigtigste arbejdsredskab, da kikkerten først blev opfundet efter hans død. Tycho har kortklippet fuldskæg og et imponerende overskæg med stort knobelsbart. Den kendte kunstige næse ses tydeligt. Øverst t.v. ses Brahe-familiens våben over bogstaverne T B.

Billedet er ikke signeret, men originalen tilskrives af autoriteterne enstemmigt Thobias Gemperle.

Odense

Her i Roskilde har billedet kun hængt siden 1974. Da fusionerede Roskilde adelige Jomfrukloster og Odense adelige Jomfrukloster til Roskilde Kloster, og det meste inventar fra Odense blev overført til Roskilde, også Karen Brahes malerisamling med Tycho Brahe-portrættet.

Portrættets skæbne i Odense er dramatisk og ironisk. Det viser sig nemlig, at "vores" portræt kun er en kopi, medens originalen er gået uigenkaldeligt tabt.

Odense Adelige Jomfrukloster blev stiftet i 1715 af Karen Bra-

Murkvadranten på Uranienborg med maleri af Tycho Brahe på væggen ovenover. Kobberstik i "Mechanica".

he efter model fra Roskilde, hvor det første jomfrukloster i Danmark blev grundlagt i 1699. Klosteret i Odense fik til huse i byens gamle bispegård fra 1504, som blev købt i 1630 af Jørgen Brahe, Tycho Brahes brodersøn og Karen Brahes bedstefader. I dette kloster fik 8 unge ugifte jomfruer eller enker af adelsstanden mulighed for et hjem, et værdigt liv og en uddannelse.

Tycho Brahe. Malet som kopi af C.A. Jensen. Ophængt i Roskilde Kloster. 86 x 69 cm. (Foto-danmark.dk, Grønlunds Forlag. Tycho Brahes Verden, Nationalmuseet 2006, s. 13)

I den tidligere bispegård placerede Karen Brahe også sin store berømte bogsamling samt sine malerier, som primært er portrætter af familien. Der er bevaret 45 adelsportrætter herfra.

En særlig plads havde nogle portrætter af personer fra en fjernere familiekræds, der havde ydet noget særligt, bl.a. Tycho Brahe, Birgitte Gøye, den lærde Holger Rosenkranz med hustruen

N.L. Høyen malet af Constantin Hansen 1855. (ARoS)

C.A. Jensen: Selvportræt 1815. (Frederiksborg Slot) Christian Albrecht Jensen blev født 1792 i Husum i Holsten og døde 1870 i København.

Karen Brahe. 1699. Tilskrevet Henrik Douwen. Kopieret af C.A. Jensen.

Sophie Brahe (Tycho Brahes niece) samt Karen Brahe selv.² Male-
risamlingen er tilsyneladende sluppet velbeholden gennem ti-
den og har sikkert også haft en stille eksistens.

Men i 1837 blev portrætterne af Tycho Brahe, Holger Rosen-
kranz og Sophie Brahe fjernet fra klostret!

De blev fragtet til Frederiksborg Slot og indgik i den kronolo-
giske portrætsamling af rigets betydningsfulde mænd og kvin-
der gennem tiden. Overhofmarskal Hauch havde fra 1812 effek-
tivt etableret en større samling med udgangspunkt i dels den
gamle samling af portrætter på Rosenborg Slot dels en testamen-
tarisk gave fra grevinde Rosencrone. Han formulerede retnings-
linierne: De kongelige samlinger på andre slotte skulle indgå
heri, samlingen skulle organiseres kronologisk, hvilket var nyt,
helheden skulle "gienkalde de vigtigste tildragelser i Fædrelandets
Historie, ved at fremstille de Mænd, som have haft Deel i
Begivenhederne..."³, og der skulle stadig ske en forøgelse af por-
trætsamlingen såvel ved køb som ved kopiering af værker an-
detsteds fra.

Denne sidste metode ville nok falde enhver museumsmand
for brystet i dag, men var helt accepteret dengang.

Portrætmaler Hans Hansen malede en hel del kopier i
1820'erne af gennemgående dårlig kvalitet. I 1832 blev C. A.
Jensen antaget til at fortsætte kopieringsopgaven. Han var altid i
pengebeknæb og fik på den måde tilskud til forsørgelsen af sin
store familie. Derudover var han i gang med at portrættere en
stor del af guldalderens mere eller mindre kendte borgere og ud-
viklede sig til en af Danmarks bedste portrætmalere. Det er i høj
grad gennem hans mere end 400 portrætter, at vi så at sige ken-
der guldalderens borgere. Frederiksborg Slot og museum ville
være fattigere uden hans bidrag.

Etableringen af billedsamlingen på Frederiksborg Slot udvik-
lede sig dog til ugunst for C.A. Jensen, idet den kendte kunst-
historiker N. L. Høyen blev trukket ind i arbejdet af Hauch fra
1829. Han fik med sin overlegne dygtighed hurtigt sat bedre skik
på samlingen, konserveret ældre værker, korrigeret forkerte tit-
ler, fjernet mange elendige kopier samt anskaffet en del originale
portrætter. Han protesterede mod kopieringen, som han var
skarp modstander af. Desuden kunne han ikke lide C.A. Jensen
som kunstner: han var for gammeldags, for upræcis, ikke i for-
længelse af Eckersbergs klarhed i tegning og farvelægning.⁴

Men lidt ironisk var det Høyen selv, der stod bag C. A.
Jensens kopiering af Tycho Brahe, Sophie Brahe og Holger Ro-
senkranz. Under sin store inspektionsrejse i 1830 rundt i riget for
at undersøge, hvad der måtte være af ukendte kunstværker, som

Odense Kloster set fra Odense Å. (Piet van Deurs: Roskilde Kloster, 1999, s. 50)

skulle reddes, havde Høyen bemærket de interessante portrætter i klostret i Odense. I 1835 vendte han tilbage med en anbefaling af, at de 3 portrætter skulle indlemmes i den kongelige samling, mod at klostret til gengæld fik kopier af dem. På den måde lykkedes det ham at få vristet originalerne fra klostret og overført til Frederiksborg Slot, og C. A. Jensen fik kopieringsopgaven og lønnen.⁵

Og det blev ironisk nok portrætternes redning, idet originalerne gik ganske tabt sammen med hundredvis andre ved slotets katastrofale brand 16-17. december 1859.

Men hvordan var Tycho Brahe endt på et jomfrukloster? Nok igennem familiebåndene, idet grundlæggeren Karen Brahe var oldebarn af den store astronoms broder, så portrættet er sandsynligvis gået igennem generationerne som arv. Måske har det også tilhørt hans niece Sophie Brahes ægtemand Holger Rosenkranz den Lærde ifølge en brevveksling mellem de 2.⁶

Hven

Tilbage bliver så spørgsmålet om tilblivelsen og maleren.

N. L. Høyen så som omtalt portrætterne i 1830 og gav en længere beskrivelse og karakteristik af dem, således af Tycho Brahe-billedet: "En høist mærkelig Original i Frøken Klostret i Oden-

*Anders Sørensen Vedel
malet af Thobias Gemperle, 1578. Frederiksborg Slot.*

se⁷⁷ - mærkelig betyder bemærkelsesværdig. Høyen bestemte uden at tvivle ophavsmanden som Thobias Gemperle, en tilskrivelse der ikke er anfægtet siden.

Gemperle blev født engang i 1540'erne i Augsburg i Sydtyskland. Han blev udlært som maler i samme by og rejste i 1577 til Danmark på foranledning af Tycho Brahe, som havde besøgt byen i 1575. Han forpligtigedes til at male for kongen Frederik II mod at få skattefrihed. Der hersker stor usikkerhed om hans værker, adskillige andre tilskrivninger er nu opgivet. Eneste bevarede signerede portræt er af historikeren Anders Sørensen Vedel fra 1578. Denne havde rejst en del sammen med Tycho Brahe siden 1562, da han var hovmester for den højadelige rejsekammerat, og de var blevet venner for livet. Det kendte portræt af Tycho Brahe siddende i sit observatorium over messingkvadranten på Uranienborg fra 1587 er et værk af Gemperlin.⁸ Der er også tydelig lighed mellem de 2 portrætter. I kirken på Hven findes et alterbillede med signaturen TG på rammen. Også mange ydre forhold taler altså for Gemperle som den originale portrættør af astronomen.

Således skulle portrættets snørklede vej fra Hven til Roskilde være etableret med ret stor sikkerhed.

Gemperlin døde 1587 i København. Tycho Brahe forlod Danmark for stedse i 1597 og døde 24. oktober 1601 i Prag.

Noter:

- 1 Jeg har i Historisk Samfunds Årbog for 2011 skildret Tycho Brahes dramatiske tilknytning til Roskilde, medens han endnu levede.
- 2 H. D. Schepelern: Portrætsamlingen i Odense adelige Jomfrukloster, 1959, s. 13ff.
- 3 Otto Andrup: Den kongelige Samling paa Rosenborg gennem hundrede Aar, 1933, s. 31, citat af Hauchs indstilling til kongen 21/3 1812.
- 4 Andrup s. 29-37 for tilblivelsen af denne samling. Desuden: Sigurd Schultz: C. A. Jensen, 1932, s. 52ff samt Claus M. Smidt: Portrætmaleren C. A. Jensen. En guldaldermalers skæbne, 1986, s. 43-44
- 5 Schultz s. 57, Schepelern s. 35-37 og 42
- 6 Schepelern s. 56
- 7 Schepelern s. 37, 56
- 8 Uranienborg med maleriet er forsvundet, men det kendes fra kobberstik i *Astronomiae Instrumentae Mechanica*.